

59.090
KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

SZÉKELY FALUTÖRVÉNYEK

BEVEZETÉSEL ÉS JEGYZETEKSEL KÖZZÉTESZI

IMREH ISTVÁN

KOLOZSVÁR, 1947

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

SZÉKELY FALUTÖRVÉNYEK

BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEK KÖZVETESZI

IMREH ISTVÁN

KOLOZSVÁR, 1947

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

59.090

1974 AUG 7 3

1991-06-13

*Erdélyi Tudományos Intézet
Kolozsvár, Arany János-u. 11.*

Kolozsvár
Történettud. Int.
Budapest

R12

1670/948

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS A KIADÁSÉRT SZABÓ T. ATTILA FELEL

MINERVA R.-T. KOLOZSVÁR. No. 99. PSOC. JUD. CLUJ 11869. — FEL. VEZ.: KISS M. IGAZGATÓ

1.

A társadalmi és gazdasági élet helyes szemlélése feltételezi, hogy jelenségeit történeti tényekként fogjuk fel, bennük nem előzmények nélküli állapotot, hanem a történeti folyamat egészét, sőt a jövő érzékelhető tendenciáit is keressük. A paraszttársadalom jelenlegi formáinak vizsgálatakor szintén nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a társadalom mindig kész formákat vesz át és erőviszonyainak megfelelően átalakítja vagy újjáteremti őket.

Az öröklött formákat megteremtő társadalmi folyamatok nem tűnnek el nyomtalanul, hanem egyes hagyományos elemekbe lecsapódva túlélnek létrehozó tényezőiket és különböző formákban jelen lehetnek a mai társadalom életében is. Jelenvalóságukra mutat rá a népi társadalomban élő hagyományos formák, rendszerek és eljárásmodok, népi jogszabályok és intézmények, valamint az értelmüket veszített népszokások sokasága. Megértésükhöz nélkülözhetetlen annak a társadalmi formának, szerkezetnek az ismerete, amelyben keletkeztek és amelyből napjaink társadalmába átöröklődtek. A társadalomtörténeti ismeretek nélküli vizsgáló nem képes a hagyományos elemek eredetéről, kialakulásáról és funkciójáról képet alkotni, róluk helyes magyarázatot adni, egyszóval a társadalmi valóság egészébe behatolni.

Ennél is lényegesebb azonban az, hogy a történeti elv a kutató szemléletében úgy jelentkezzék, hogy a mai társadalmi viszonylatokat, multbeli állapotukkal együtt, szerves folyamatban szemlélje. A jelenben ne merev, statikus állapotot, hanem a multtal szorosan egybetartozó dinamikus folyamatot és a multtól igen sok tényezőjében meghatározott társadalmi szerkezeteket lásson.

A történelmi ismeret és szemlélet fontosságáról, valamint a társadalomvizsgálat történelmi megalapozottságának szükségességéről győzték meg bennünket szociográfiai kutatásaink is; ezek végső fokon mind a történelemhez vezettek el.

Az erdélyi paraszttársadalom történetére vonatkozó összefoglaló feldolgozások hiányában forrásközlésekhez és részlettanulmá-

nyokhoz kellett fordulnunk, hogy kérdéseinkre kielégítő feleletet kaphassunk.

Ezen az úton jutottunk el a falutörvények parasztságtörténeti forrásértékének felismeréséhez. A falutörvények viszont az őket létrehozó faluközösségi szervezethez vezettek és megismertettek egy olyan népi-történeti alakulattal, amelyben számtalan mai, de történeti gyökerű társadalmi és gazdasági jelenségnek a kialakulására, multbeli funkciójára és szívós továbbélésének okára is magyarázatot kaphattunk.

A még kiadatlan falutörvények felkutatásának és az erdélyi faluközösség vizsgálatának fontosságát azonban nemcsak a faluszociográfia történeti megalapozásának szükségessége indokolja, hanem parasztságtörténeti módszertani követelmények is. A népi mult megismeréséhez ugyanis legsikeresebben az anyagi életviszonyok feltárásával juthatunk el, ha azokat szerves összefüggéseikben, tehát társadalmi alakulatokban, egységekben ragadjuk meg. Ebből a módszertani felismerésből kiindulva születtek meg DOMANOVSKY SÁNDOR irányításával a főleg tanítványai által megírt uradalom-történeti tanulmányok. Ezekben a történetkutatás egy szerves, sokoldalú életmegnyilvánulásokat egybefogó alakulatra, a nagybirtokszervezetre összpontosult. Ezáltal nemcsak hézagpótló agrártörténeti ismeretekhez juttattak, hanem tanulmányaik módszere által is új utat mutattak a parasztságtörténet tanulmányozói számára. A faluközösség, mint a parasztság gazdasági életét meghatározó, azt szervezetileg egybefogó alakulat, az uradalom-történetíráshoz hasonló módszerű és azt eredményeiben kiegészítő történeti kutatásra nyújt lehetőséget.

Annál is inkább fontosnak látjuk az erdélyi faluközösség vizsgálatát, mert itt a nagybirtok is túlnyomórészt szétszórt jellegű; általában egy-egy udvarház-mag köré csoportosított, csupán szervezetileg egybetartozó részbirtokokból, több faluba elszórt birtoktestekből állott és csak ritkábban területileg is egybetartozó falvakból. Egy falu határán legtöbbször különböző arányban több birtokos osztozott és különböző jogállású népelem lakott. Főleg a Székelyföldön volt ez általános, ahol a földesúr vagy több birtokos nemes mellett nagyobb számban laktak olyan szabad, katonáskodó néprétegek is, amelyek a határőrség felállítását követően közigazgatásilag is a katonai felsőbb fórumokhoz tartoztak. Az erdélyi faluközösség önelvűségének tehát a birtokviszonyok és egyes területeken a rendi tagozódás sajátos jellegéből folyóan is meg kellett lennie, hiszen saját körén belül az élet számtalan funkcióját kellett szabályoznia az egyetlen és döntő hatalmú földesúr hiányában.

Más megfontolások is arra készítetnek, hogy az uradalomszervezetek mellett a faluközösség vizsgálatát is szükségesnek tartuk. A nyugati rendiség újkori adottságaitól eltérően, Erdélyben hiányoztak a nagybirtok racionálisabb kihasználásának, a majorosításnak kedvező lehetőségei. A korszerű eszközökkel dolgozó, robotmunkára alapozott és piac számára felesleget termelő újkori mezőgazdasági nagyüzem, főleg a piacok távoliséga miatt nem alakulhatott ki. Ez nem jelentette azt, hogy az önálló földesúri kezelésbe vett földbirtok területe nem növekedett meg itt is. A majorságbirtok gyarapodásának mértéke azonban nem volt olyan ütemű és hagyományos életviszonyokat romboló jelentőségű, hogy az erdélyi birtokszervezetben és ezáltal a faluközösségben is alapvető változásokat idézett volna elő. Az uradalom lényegében továbbra is megmaradt a jobbágygazdaságok szolgáltatásaira épülő gazdasági alakulatnak. Ennek következtében ott is, ahol a katonáskodó és más, szabadabb jogállású népréteg száma jelentéktelenebb volt, továbbra is kevésbé változott formában maradt fenn a jobbágygazdaságokat egybefogó faluszervezet.

Az uradalom a jobbágymunkára és szolgáltatásokra épült önálló gazdasági szervezet volt. Ugyanakkor a jobbágyság önelvű gazdasági alakulata a családi, esetleg nágyesaládi mezőgazdasági üzem, illetőleg az őket egymáshoz való igazodásra készítő, közösségi célokra egybefogó faluközösség volt. Az uradalom-történet nélkülözhetetlen forrása a parasztság multjának. Alapvető adatokat szolgáltat a jobbágyság viszonyaira és feltárja azokat a kötöttségeket, kényszerű feltételeket, amelyek a földesuraság részéről a népi életet és gazdálkodást meghatározták, de a faluközösség vizsgálata nélkül nem visz közelebb magához a falusi gazdálkodáshoz, annak sajátos rendszeréhez és szervezetéhez.

Szükségesnek látjuk tehát a falunak önmagában való vizsgálatát annál is inkább, mivel meggyőződésünk szerint a népi élet számtalan multbeli jelenségéről éppen ennek feltáratlansága miatt adtak történészeink vázlatos és bizonytalan képet.

A faluközösség multjának felderítése igen nehéz feladat. Főképpen azért, mert a parasztság multjának írásos forrásai is rendkívül ritkák és esetlegesek. Az állami beavatkozás, a földesuraság intézménye, valamint a megyei törvénykezés és közigazgatás elvezettek ugyan írásos feljegyzésekhez, azonban az erdélyi parasztság többsége nem volt képes arra, hogy életvitelét, gazdálkodását részletes írásos dokumentumokban örökítse át az utókorra. Annál nagyobb tehát azoknak a székely falutörvényeknek a forrásértéke, amelyekben írásbafoglalva maradt fenn a falu ősi

szokásjogi rendje és amelyek által közvetlenül önmagukról adott vallomás alapján közelíthetjük meg a falusi élet multbeli szervezetét.

Mindezek előrebocsátása után, azokra az életjelenségekre szeretnénk vázlatosan rámutatni, amelyek a falutörvényekből ismerhetők meg és amelyek egyben a faluközösség lényegesebb alkotó tényezői is.

2.

A legkorábbi, a XVI. századbeli székely falutörvények kifejezetten utalnak a bennük foglalt szabályok ősi voltára. Keletkezésüket tehát első írásbafoglalásuk előtti időben kell keresnünk; a székely történelemnek abban a korszakában, amikor a nemzeti társadalom még birtokában volt kiváltságos helyzetének. Bár a letelepedés után ez az ősi társadalomforma mélyreható változásokon ment át, a székelység annak leglényegesebb elemét, a mindenkire egyenlő mértékben kiterjedő szabadságjogokat — értékes hadi szolgálatai révén — továbbra is fenntarthatta. Feltehető, hogy még ebben a társadalomszervezetben alakult ki a falusi önrendelkezés és annak szabályrendje is, a falutörvény.

A rendiség fokozatos kiépülésének (ez az ország többi részein a nemzeti társadalom hagyományait háttérbe szorítva, kialakította a földesúri társadalomszervezetet) a székelység sem állhattott ellen. Az 1562. évi utolsó forradalmi megmozdulás leverése után a székelység egyetemének szabadsága, amely már az azt megelőző gazdasági és társadalmi átalakulásban kérdésessé vált, végleg megszűnt. A harmadik rend, elveszítve székely szabadságát, jobbagságra süllyedt. Ezzel egyidejűleg a hatalmi túlsúlyhoz jutó adományos, birtokos fő- és köznemések igyekeztek a székely szabadságjogokat kizárólag a maguk számára biztosítani. Ezzel egyúteműen jelentkezett a faluközösségi élet autonómiájának, az ősi szokásjogi normáknak megszűnési lehetősége is. Ugyanaz a jogfosztásuktól való félelem, amely a székely társadalmat az 1562 előtti időben a szabadságjogok összeírására, constitutio-alkotásra készítette, adhatta feltételezésünk szerint az indítékot arra, hogy a hasonló körülmények között lévő falvak hagyományos szabályait szintén írásbafoglalják. Gyergyóújfalu 1581. évi falutörvényében olvashatjuk, hogy azokat a végzéseket írják meg, amelyek a régi székely szabadság idejében is érvényben voltak. Írásbafoglalásuk már annak a jele, hogy feltétlen érvényességük kétségessé vált.

A későbbi falutörvények is, főleg bevezető soraikban, említnek tényezőket, amelyek a szokásjog írásbafoglalására készítették a falu lakóit. Némelyikben pusztán az elődöktől rájuk maradt végzések megerősítését jelölik meg okként, tehát a számukra megfelelő viszonyok további fennmaradását biztosító hagyományok írásos rögzítését tartják szükségesnek. Ezekben a szabályok ősi voltára és hosszú időn át tartó háborítatlan gyakorlására utalnak. A falutörvény tehát lényegében bizonyosága, írásos dokumentuma évszázados szokásszerű jogoknak és így a kiváltságlevél szerepét tölti be. Gyakran hivatkoznak arra, hogy a sok egyenetlenség, kárt okozó önkényes cselekedet és hatalmaskodás a közös vagyon pusztulásához vezet; ezért a közösségellenes magatartású társadalmi réteg vagy egyén megfélemezése, velük szemben a közvagyon, a gazdálkodás védelme, megoltalmazása szükségessé teszi a falu törvényeinek írásbafoglalását.

A székely társadalom és termelés sajátos volta ezekre a megokolásokra is magyarázattal szolgál. Említettük már azt a gyökeres változást, amely a székely társadalomban a XVI. században végbement. Ezáltal a székelységen belül is intézményessé vált a jobbágyság, anélkül azonban, hogy a teljes jobbági-földesúri megosztódás is végbemehetett volna. Ennek magyarázatát a szabad székelyek katonai funkciójában kell látnunk. Az erdélyi fejedelemség nem mondhatott le ezek fegyveres erejéről és hadi szolgálatairól. A szabad középréteg teljes felszámolásának aztán ez állta útját. Maguk az erdélyi fejedelmek igyekeztek a tömeges eljobbágysodás ellensúlyozására támogatni a lófő és darabont rend megmaradt elemeit és számukat jobbágyszabadításokkal növelni. Nem véletlen tehát, hogy a falutörvényekben a régi szabad állapot további fenntartását erősítik meg. A székely falu összetételében számszerűleg is jelentős súlyú szabadok érdekének ugyanis jobban megfelelt a falusi önrendelkezés hagyományos formája, mint a földesurak falu feletti hatalmának elismerése. Az önrendelkezés megőrzésére a jobbágyság képtelen lett volna. Csak ez a jelentős társadalmi súlyú szabad katonarend akadályozhatta meg a földesurakat abban, hogy a faluközösség önrendelkezési hagyományait elpusztítva, a falu felett teljes hatalmat nyerjenek. Széki határozatokból tudjuk, hogy a két felső réteg között a falu uralma, vezetése miatt számos ellentét adódott. Ez természetes is, hiszen a falu igazgatási rendje a közös vagyonra és számtalan közös haszonvételre is kiterjedt. A nemesség, éppen anyagi érdekeinek korlátozatlanabb érvényesítése miatt, sok esetben mellőzte a közösség szokásjogi szabályait. Közföld-foglalásokkal, irtásokkal igyekezett

birtokát növelni és ezáltal nemcsak az ősi szabályok ellen vétett, hanem jelentős anyagi károkat is okozott az alsóbb rendbelieknek. Másutt viszont a magának vezetőszerepet biztosító falusi közösség — a *communitas* — hoz olyan határozatokat, amelyek a nemességnek jelentős anyagi kárára vannak. Különösen a más faluban lakó, de az illető faluban is birtokkal rendelkező ú. n. *bebíró possessorokkal* szemben igyekeznek a falu régi zártságát fenntartani és őket — például — a közös haszonvételek élvezéséből kirekeszteni.

Az ősi szokásjogi szabályok fenntartása és a magát hatalmasabbnak tudó földesúri rend megfékezése a szabadoknak létérdeke volt. Ez állandó harcot, torzsalkodást eredményezett. Viszont a termelés érdekében szükség volt bizonyos rendre, egyetértésre. Ki kellett tehát alakulnia egy, bár formailag egyensúlyt teremtő együttműködésnek. Ezért a *Falunak* nem volt szabad a *birtokosok híre nélkül* végzéseket tenni és természetesen a birtokos nemések sem hozhattak egymagukban a falu egyetemét érintő kérdésekben kötelező erejű szabályokat. A társadalmi élet egyensúlyát, a termelési viszonyok biztosságát, nélkülözhetetlen rendjét a közakarattal megállapított és falutörvényekbe foglalt szabályok tették lehetővé.

A közigazgatás és igazságszolgáltatás fejletlenségének is szerepe volt az önálló falusi szabályalkotás megteremtésében, illetőleg fenntartásában. Az állandóan ismétlődő, kis és helyi jelentőségű kérdések gyors, időpazarlást kizáró elintézését kívántak. A rossz közlekedési lehetőségek és a kisszámú, távoli, felsőbb igazgatási szervezet arra utalta a falut, hogy ügyeinek egyrészét saját hatáskörén belül intézze el. A falutörvényekben hivatkoznak is arra, hogy a falu javára, ügyeinek igazgatására hoznak végzéseket. Ezeknek írásbafoglalása különben is megkönnyítette a rend, a törvényesség fenntartását. A felolvasott, tehát mindenkivel közölt szabályokhoz kellett igazodnia mind a hagyományokat nem ismerő fiataloknak, máshonnan betelepülőknek, szolgálknak, cselédeknek, mind az évenként változó bírónak és esküdti testületnek. A törvény nem tudásával ilymódon senki sem mentesülhetett az esetleges kárt okozó cselekedeteinek következményei alól.

A rendiségkorabeli székely falu társadalmi összetétele, termelési rendszere és más tényezők meggyőzően indokolják az írásos falutörvényalkotás szükségességét. Társadalmi hovatartozandóságuk, osztályjellegük vizsgálata azonban nem könnyű feladat. Maguk a falutörvény-cikkélek egy hosszú társadalmi folyamat által létrehozott és a falu egyeteme által elfogadott normákat tartalmazák. Arra, hogy milyen társadalmi harc terméke ez, hogy melyik társadalmi rend akarata módosította, vagy tette kötelező erejűvé

az önértékének megfelelő szokást, a falutörvények nem adnak feleletet. Ebben a kérdésben csak számtalan, eddig még felderítetlen tényező ismerete után lehet határozott állást foglalni.

Maguk a falutörvények a lakosság egyetemét említik mint szabályalkotó testületet. Általában a falu minden egyes lakója rendi hovatartozás, vagy néha még korra való tekintet nélkül is résztvevő a falutörvények megalkotásának formális lefolyásában. Sok esetben névszerint is felsorolják a közakarathoz hozzájáruló nemesek, tekintélyesebb falusi lakosok, bírók, esküdtek névsorát, de hozzátesszik, hogy rajtuk kívül a falusi lakosok összessége is jelen volt és ő szabályok az ő akaratukat is kifejezik. Több példa van arra, hogy kifejezetten is utalnak a három társadalmi rend egyetértésére, közös akaratára. A falutörvény-hozás ilyen formája természetesnek is vehető, hiszen a szabályoknak minden társadalmi réteg aláveti magát, ésszerű tehát, hogy kinyilvánításakor is kifejezzék hozzájárulását, a többséggel megegyező akaratát.

Elhamarkodott volna azonban ebből (még csak egy falun belüli viszonylatban is) a jobbágyság egyenrangúságára következtetni. Ők a jobbágyság intézményessé válása után életalakító hatalmi tényezőként kevésbé jöhettek számba. Feltételezhetően a birtokos nemesség és a szabad katona népelem érvényesítette — idő és hely szerint változó erőviszonyokkal — akaratát a falu belső ügyeiben. Ez azonban nem jelentette azt, hogy kizárták volna őket a falugyűlésből, a szabályok ellenőrzésének, végrehajtásának munkájából vagy a közös vagyon használatából. Mindenesetre az általános érvényű faluközösségi normák — a túlzott földesúri elnyomás, vagy katonarendi önzés tompításával — számukra is jó szolgálatokat tettek.

A falutörvények osztályjellegére a szabályalkotók rendi összetétele sem ad tehát kielégítő feleletet; többet mond írásbafoglalásuk formális lefolyása és annak szembevetendő szerződés-jellege. Megírására rendszerint köztisztviselőben álló, másfalusi nemeseket, ritkábban lóföket vagy más tisztségviselő írás- és törvénytudó embereket hívnak meg. Ezeket kézfogással ismerik el a teendő egyezés bíráiként. A falu lakói rendszerint egy tekintélyes nemes úr házában és háza előtt gyűlnek össze és kinyilvánítják akaratukat, azokat a végzéseket, amelyeket a falu javára közakarattal írásba akarnak foglaltatni. Az előterjesztés után a *fogott közbírák* szerződést, törvénylevelet készítenek, amelybe a végzéseket is belefoglalják. Ezt aláírásukkal és esetleg pecsétjükkel is megerősítik. Az írásbafoglalt végzéseket a falu egyeteme, vagy képviselői *kezük beadásával* (kézfogással) kötelező erejűnek ismerik el. Sőt, előfordul az

is, hogy bírságpénz megfizetésére kötelezik az egyezség-megszegőket.

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a falutörvényeket nem lehet egyetlen társadalmi rend sajátjának tekiatni. Sokkal valószínűbbnek tűnik fel, hogy — bár annak megtartására a falu mindenik lakója szerződik — mégis a hatalmon osztozó rétegek kívánják ezáltal az állandó összeütközéseket kiváltó törvénytelen állapotot kiküszöbölni.

Később, az újkor végén a csoport-önzés, a törvénytelenségek megfékezésében már jelentős szerephez jut a nemességet és jobbágy-ságot képviselő szék és katonarendet igazgató határörkatoná vezetés is. Rendeleteik száma állandóan növekszik; emelkedik a falu határozatai ellen fellebbezőké is és ezzel együtteműen csökken a faluközösségi önrendelkezés, valamint korszerűbbé alakul, formálódik a közigazgatás. Éppen ezért az újkorvégi falutörvényekben hiába is keressük a szerződés-jellegét. Azok nagyjából már csak egyszerű összefoglalásai a fennmaradt faluközösségi szabályoknak.

A gazdasági élet különböző feltételeitől, a társadalmi erőviszonyoktól, más és más hagyományoktól meghatározott és az időben is alakuló falurendtartásokról nehéz összefoglaló képet adni. Annál is nehezebb azonban pusztán csak ennek a forrásnak a segítségével az újkori falusi élet teljességébe behatolni.

A történeti falu ősi kisközösség, amely a falutörvényekbe foglalt szabályokon túl is, mélyen belenyúlt az egyes ember életébe. A faluközösség tagjai számára az egyéni magatartást, cselekvést a százados együttélésben kicsiszolt elvek és formák szabályozták. Ma is megvan a földműves ember számára minden évszaknak a maga sajátos, szigorú természeti parancsa, amely igazodást követel. De szinte ehhez hasonló törvényerejű szabálya volt régén, mind a nemhez, korosztályhoz, gazdasági és társadalmi rendhez való tartozásnak, mind ezeken belül az egymáshoz való igazodásnak, mind a mindennapi élet gazdasági tevékenységének, valamint az ünnepeknek és a szórakozásnak. A falutörvények csak részben tartalmazzák a falu közösségi szabályait. A közös vagyon használatára, a gazdálkodás megszervezésére vonatkozó normák mellett elsősorban a közös teherviselésre, a községen belüli közigazgatásra és törvénykezésre, valamint magára a faluközösségi szervezetre vonatkozó szabályokat foglalják magukba.

A történeti irodalomban először a falu vagyonszövetségi jellege vált ismeretessé. Nálunk TAGÁNYI KÁROLY bizonyította be, hogy a földközösség intézménye a letelepedés után, a mind általánosabbá váló magánbirtoklási rend mellett, illetőleg azon belül, az ország

egész területén, egészen az 1840-es évekig fellelhető. Ősi vagyon- és földhasználati forma ez, amely az azonos termelési feltételek mellett mindenütt kialakult. Erdélyben is hol visszaszorulva, hol a pusztulást hozó évtizedek után újra megelevenedve, hol erdő- és legelő-közvagyonra redukálódva, vagy éppen a teljes megosztás útján, de jelentős tényezőként végigkísért a gazdasági élet alakulását.

A földközösség rendszerében a falu határa részben vagy egészben közös tulajdon. A határ meghatározott egyes részeit a közösség tagjainak csak ideiglenes használatra engedték át az évenként vagy nagyobb időközökben megismételt határfelosztás útján. Ezt megelőzően minden fordulót a föld minősége és fekvése szerint dűlőkre és azokat az igényjogosultak számához mérten apró parcellákra osztották fel. A határ minden részébe igen sok darabba szétosztott földek egy csoportja egy „nyilat” képezett, amelyet sorshúzással osztottak ki. Az osztott közföldek mellett volt a faluknak osztatlan erdő, legelő és kaszáló területe is, amelyen még szorosabb mérvű közösségi gazdálkodást folytattak. A földközösség intézménye szervesen beleágyazódott a faluközösségbe és annak — változó formáival — mindig alkotó tényezője volt, annyira, hogy azt már TAGÁNYI is a közös vagyon élvezésére alakult gazdasági szervezetnek nevezte.

Ez a megállapítás teljes mértékben csak azokra a falvakra érvényes, ahol a birtokjogi viszonyokban hiánytalanul megőrizhetők az önrendelkezés ősi formáit. Ahol tehát az utódok nélkül kihalt család közvagyonhoz való jogosultsága a falura szállott vissza, a szántóföldekre elidegenítési és zálogbaadási tilalmat mondhattak ki, valamint a falu terheinek vállalását visszautasító, földjét nem művelő vagy a falu törvényét megszegő személyt a vagyonközösségből kizárhatták, ott minden más tényezőnél jelentősebb volt a közös vagyon társadalmi egységet kialakító szerepe.

A falunak a szántó határa felett való rendelkezése és ezzel egyidejűleg a közös vagyon szervezethez való kiváltó szerepe, különösen a rendi birtokjogi viszonyok kialakulásával, mindinkább csökkent. A faluszervezet létét azonban gyökereiben ez sem ingathatta meg. Egyrészt azért, mert teljesen individuális birtoklásról a rendiségben sem lehetett szó, másrészt, mivel a termelésben az egymásrautaltság és ebből folyóan a mindenki által elfogadott, kötelező erejű szabályok tiszteletben tartása, valamint a hozzájuk való igazodás továbbra is elkerülhetetlen volt. A mezőgazdasági termelés rendiségkorabeli rendszere és eljárásmodjai megkövetelték a gazdálkodás minden részletére való megegyezést. A faluközösséget tehát

bátran nevezhetjük gazdálkodási közösségnek is. Annál is inkább, mert még ott is kidolgozott faluszervezetet találunk, ahol a föld-közösség már csak erdő- és legelő-közösségekben áll fenn.

Maguk a falutörvények még egy, olyan gazdálkodási rendszerre mutatnak vissza, amelyben az állattenyésztésnek lényegesen nagyobb volt a szerepe. Az ekés szántóföldi termelés előtérbenyomulásával azonban a két egyformán jelentőssé váló termelési ág érdekeit össze kellett egyeztetni. A termelés változó jellegéhez rugalmasan alkalmazható mezőgazdasági rendszer ebben a korban a két vagy háromfordulós, ú. n. nyomásos gazdálkodás volt. A falutörvények bizonyossága szerint ebben az állattenyésztés is és a földművelés is megtalálta a számítását. Éppen csak a gabonatermelést kellett még hosszú időn át erős tilalmakkal óvni, védelmezni az állattenyésztéssel szemben. Maga a gabonatermelés területe, a szántó akkor már éles határvonalakkal vált el a mezőgazdasági terület többi részeitől. Ez két, vagy három fordulóra volt felosztva és ennek megfelelően ugarra és szántóra, illetőleg ugarra és őszi, valamint tavaszgabonával bevetett határrészekre tagozódott. A szántóterület felét vagy harmadát tehát minden évben parlagon hagyták, pihentették és legelőnek használták. Az állatokkal trágyázott pihenő határrészt nevezték *nyomásnak*. A gabonával bevetett területet pedig *tilalmasnak*. A közakarattal előzetesen megállapított vetésforgó szerinti termeléssel együttjárt az ú. n. művelési kényszer. Ez azt jelentette, hogy a gazdálkodás minden részletére, mindenkinek alkalmazkodnia kellett a kötelező erejű faluközösségi normákhoz. Annyira, hogy a közakarattal megállapított termelési előíráshoz való igazodás még a magasabb rendi állású falutagnak is érdeke volt. Pedig nemesak azt szabta meg a falu-gyűlése, hogy mit termelhet és hol, hanem a munkavégzés során is a szigorúan érvényesülő rendtartás parancsai szerint kellett eljárnia. A szántás, vetés, aratás, valamint a különböző hordási, betakarítási műveletek megkezdésének időpontját és az arra szánt időtartamot a falu vagy közakarattal vagy előljárói útján határozta meg. Már csak azért is mindenkinek alá kellett vetnie magát ezeknek a határozatoknak, mert hiszen maga a termelés rendszere is arra kényszerítette. Ahol például a határban szétszórt parcellák között az egyes ember földjéhez vezető dűlőút hagyása, az egynemű termelés miatt szükségtelen volt, az egyén csak akkor kezdetett termésének a betakarításához, amikor a határ felszabadult és nem kellett szomszédjainak termésén átgázolnia. A meghatározott időpontnál későbbben sem foghatott az aratáshoz és hordáshoz, mivel a tarlórészek felszabadításakor már szükségszerűen el kellett hagynia a csordának

addigi legelőhelyét; ráhajtották tehát az állatokat a tarlóra anélkül, hogy a rendtartás ellen vétő terménye kíméletre számíthatott volna.

A falutörvények számos cikkelye a gabonatermés védelmét szolgálta. Minden részletében kidolgozott és a gyakorlati szükség-szerűségnek is megfelelő terv szerint kellett eljárniok, hiszen a gabonatermés védelme nem jelenthette ugyanakkor a még mindig nagyjelentőségű állattartás teljes háttérbeszorítását. A mezei kártevőket, *prévarikátorokat*, éjjeli legeltetőket, valamint a határfeleszabadítás vagy más tilalmak megszegőit a falutörvényekben megszabott eljárásmodok alapján a mezőőrök, határbírák vagy esküdtek ellenőrizték és büntették meg. A kártevést megelőző intézkedésekben sem volt hiány. A falut *kerítél*, azaz kerítéssel vették körül. A kevésbé biztonságosan elzárt állatok így csak a falu kijárait elzáró ú. n. porgolát- vagy falukapukon keresztül juthattak volna ki a határba, azonban a kaput nyitva felejtő embert szigorúan büntették. Sok helyen állandó őre volt a kapunak. De kert választotta el a nyomást a tilalmastól is, meggátolva a legelő csordát abban, hogy a vetésben kárt tehessen.

Még bonyolultabb probléma volt a legeltetés kérdéseinek a megoldása. A kezdetleges téli takarmányozásra alapozott, félszilaj állattartás mellett, a legelőt a lehető leghosszabb időre biztosítani kellett az állatok számára. A faluk földrajzi és birtokjogi helyzetüktől függően változó mértékben rendelkezésére álló közlegelő, erdei legelő, a nyomás alatt lévő szántó, a felszabadult tarló, a szénafüvek, az erdők vágottasai, ritkásai mind különböző minőségű táplálékot és különböző időben kihasználható legelő-területet jelentettek. Az ígás állatokat munkaidőben, az istállózás és takarmányozás elkerülése érdekében a határban vagy a határhoz közeli legelő-területen kellett pásztoroltatniok. A meddő-, nevendék-, ökör- és lócsorda különben a távolabbi erdei vagy havasi legelőkön tartózkodott. Ezeket hajtották rá legelőszőr az őszi búza tarlójára, innen a tavaszhatár tarlóra, majd kaszálás után a szénafüvekre. Utánuk sorrendben, rendszerint a közeli legelőn pásztorolt tehénecsorda következett; végül a szarvasmarhák által meghagyott apróbb füvekre, gyomokra a juhokat hajtották rá. Általában az ugar volt a sertészsorda és juhsereg fő legelőhelye, és csak ott, ahol kevés, jó erdei legelő és ugyanakkor bőséges szántóterület állott a falu rendelkezésére, pásztorolták az ugarban a szarvasmarhákat is. A sertészsordát jó makktermés idején, a szigorú tilalmakkal őrzött esere- és bükkerdőkbe hajtották és a többi állathoz hasonlóan lehetőleg hóhullásig a legelőn is tartották. Az állatoknak a mezőgazdasági

termelésben játszott szerepét, természetét és legelő igényét, valamint a trágyázás szempontjait egyaránt tekintetbe kellett venniök és a hagyományos legeltetési rend szigorú ellenőrzésével biztosítaniok a közös állattartás jó rendjét, zavartalan menetét.

A szántóföldi termelés, a termés védelme, a legeltetés rendje, valamint a közös csordatartás, a pásztorfogadás, sőt az állatkárok egyetemleges viselése éppen úgy egymásra utalta a falu lakóit, mint a közösségellenes magatartású emberek vagy csoportok elleni védekezés szükségessége. Még csak felsorolni sem tudnók jelen kezeink között mindazokat a tényezőket és elemeket, amelyek a falutörvényekből megismerhetők és amelyek a történeti falut szigorú szabályozásokkal és kötöttségekkel megszabott, de ugyanakkor ősi hagyományokon nyugvó és tervszerű együttműködést feltételező sajátosan szervezett közösséggé tették.

A vagyon és a gazdálkodás közösségét már sajátos jellege folytán is feltételező erdőgazdaságban érvényesülő normáknak, a termelést megszabó tilalmaknak és a kitermelést irányító szervezetnek a leírásától el kell tekintenünk, hogy pár vonással vázolhassuk a falutörvényekből még megismerhető további faluközösségi funkciókat is.

A falutörvények eddigi elemzése szerint a falu részben vagyonközösség, részben a gazdálkodás, a termelés közössége. Szervezete is elsősorban a birtokhoz és termeléshez kapcsolódó funkciókat szabályozza. A falu azonban az egyetemleges felelősség mellett szolgáltatásokra egyaránt kötelezettek alakulataként is vizsgálható. Az állam, vármegye, határőrkatonaság és földesúr számtalan adóval, szolgáltatással és közmunkával terhelte a falut és természetesen, hogy az, aki a falura egyetemlegesen kirótt terhekből a ráeső részt nem vállalta, a teherviselésnek mintegy ellenszolgáltatását, alapját képező közvagyonban sem részesedhetett. Kényszerű okok folytán ki kellett alakulnia tehát, a közteherviselés viszonylagosan igazságos rendszerének. Mindazok, akik nem tartoztak az adók és szolgáltatások alól részben, vagy egészben mentesített társadalmi rétegekhez, elvben, ahogy a közvagyonban részesedtek, ugyanolyan mértékben kötelesek voltak a közterhek viselésére is. Ahol a falut terhelő fizetések és különféle szolgáltatások súlyosak voltak vagy azzá váltak, az egyetemleges teherviselés számottevő tényező volt a faluközösség létrehozásában vagy fenntartásában. Különben a közterhekért a falu rendszerint bírāja vagy három képviselője révén szavazott és ugyancsak a bíró vagy az előljáróság volt hivatva azok felosztatására és a teljesítés ellenőrzésére is.

Az újkori faluszervezetnek az eddigiekben a közös vagyont igazgató, a gazdálkodás rendjét biztosító és az egyetemleges teherviselést szabályozó funkcióit láttuk. Ezekhez sorolható még a falu közigazgatási és törvénykezési tevékenysége is. Átengedett hatáskörben a falunak lehetősége volt a falusi közrend, a közerkölcsök és egyéb igazgatási teendők szabályozására és hogy ez mélyen behatolt az egyéni élet megnyilvánulásaiba, bizonyítja az is, hogy a pálcázás és pénzbírság ma már jelentéktelennek tűnő vétségekért is kijárt a törvények megszegőjének. A falu belső közigazgatási szervezete a felsőbb közigazgatási hatóságok felé is képviselte a falut és egyben végrehajtotta a faluban azokat a normákat, amelyeket ezek írtak elő számára.

A faluközösség tehát többarcú, sokcélú alakulat, amelynek tagjai nem szükségszerűen azonosak a faluban lakók egyetemével. A saját birtokkal rendelkező, független birtokos nemesek rendje, a *possessorátus* sok esetben élesen elkülönült a *communítástól*, annak ellenére, hogy a falutelepülésnek ők is tagjai voltak. Miután kiszakított magánbirtokkal rendelkeztek, a közvagyon haszonvételekben nem részesedtek, ezért a vagyonszövetségi falunak sem voltak tagjai. Ennek ellenére a falu gazdálkodási rendtartásába a független birtokosoknak is bele kellett illeszkedniök, hiszen mind egyéni érdekeik, mind a gazdálkodás rendszere azt követelte tőlük. A gazdálkodás közösségének viszont az önálló földművelést nem folytató lakosok nem voltak tagjai. Így például a zsellér egyáltalán nem, vagy csupán rendészeti szempontból számított a faluközösséghez. A közteherviselés és közigazgatás normái sem vonatkoztak mindenkire vagy legalábbis nem mindenkire ugyanolyan mértékben. A jobbágyos nemesnek például a közteherviselés közösségébe csak a jobbágya tartozott bele, ő maga nem és arra sem volt kötelezhető minden faluban, hogy a falu-széke előtt megjelenjék és annak döntését a maga számára elismerje.

Magára a faluközösségi szervezetre vonatkozóan is még sok, eddig feldolgozatlan adatot tartalmaznak a falutörvények. Így a falu jogalkotó és jogfenntartó tevékenysége, a falu-gyűlés szerepe és jelentősége, a falu tisztségviselői, a normákat végrehajtó, ellenőrző és büntető szervezet működése és eljárásrendje mind figyelmet érdemlő jelenségei a történeti falu életének. Róluk itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy szintén olyan tényekre világítanak rá, amelyek a fentiek mellett megerősítenek abban a feltevésünkben, hogy a székely falu önmagában való vizsgálata nélkül nem juthatunk el a népi életforma teljesebb megismeréséhez és egyben az erdélyi falu-típusok szétválasztásához sem.

A társadalmi és gazdasági alapviszonyok tisztázásához azonban a falu szervezeti formájának megismerése önmagában még nem elég. Abból például, hogy a szervezetben milyen súlya és jelentősége van az egyes társadalmi rétegeknek, még nem ismerhető meg a történeti társadalom. A közvagyon és a nyomásos gazdálkodás társadalom-formáló szerepéről és funkciójáról felvilágosíthatnak a falutörvények, de ezek tér- és időbeli változásairól nem. Éppen úgy a termelési tényezők megoszlásáról, vagy a birtoklási és gazdálkodási viszonyokra hatást gyakorló külső tényezők — háborúk, dúlások, aszályok és főleg a társadalmi harcok — szerepéről is más források és más kiindulási tanulmányozások tudnak csak felvilágosítani. Az alakulatokhoz, társadalmi egységekhez kötött vizsgálat nem léphet fel tehát a kizárólagosság igényével. A falu életének távoli szintéziséhez csak a más társadalmi egységeket, intézményeket, általános alapvető jelenségeket feltáró és folyamatokat ábrázoló történeti monográfiák segítségével juthatunk el. A falutörvények csak a kereteket jelölik ki, a faluközösség életterületeit mutatják meg és tartalmazznak olyan adatokat is, amelyeket más forrásokból megismerni nem tudnánk.

3.

A faluközösség nem múlt el nyomtalanul. Létezéséről nemcsak az oklevelek és a falutörvények tanúskodnak, hanem egyes hagyományos elemek is, amelyek az erdélyi népi társadalom életében ma is megvannak. A régi paraszti hagyományokat őrző falvakban, ahol a történelem során viszonylagosan önrendelkezéssel tudták sorsukat irányítani, a magasabbrendű szervezeti készséget kívánó egyesületi életnek ma is hagyományai vannak. A nemzedéktől nemzedékre átörökített tudás, a történelmi neveltség birtokában nem most kell megtanulniok vagy kialakítaniok a gyűlés-tartás, közös akaratelhatározás és végrehajtás módszereit, valamint az azt feltételező fegyelmezettséget. Az autonóm gazdasági csoportok (közbirtokosság, legeltetési társulat, juhtartó gazdaság, stb.) külső magatartásukban is egy már kicsiszolt formát, rendet visznek tovább és alkalmaznak a mai élet követelményeihez. Ott, ahol erdő- és legelő-közbirtokosság nélkül szűnt meg az amúgy is kevés önállósággal rendelkező faluközösségi élet és vette át helyét a liberális állam községi igazgatása, az ősi szervezeti formák is elsorvasztásra voltak ítélve. Számukra csak jelentéktelen utak maradtak meg, amelyeken mind gyorsabb ütemben tűnt el a falu gyűlés-tartási, szervezési, valamint életrendező elveket létrehozó készsége. A

történeti múlt és a történeti neveltség ma is jelenlévő és hatást gyakorló jellegére rámutatva, meg kell említenünk a közbirtokosságokat is, amelyekben a legkönnyebben felismerhető a faluközösség jelenbe ékelődése. Az erdő- és legelő-, valamint a kevésbé gyakori rét- és kaszáló-közösségek nemcsak a Székelyföldön, hanem Erdély-szerte mindenütt a történeti falu vagyonszövetségének a maradványai. A szántóföldi közösségek csupán jelentéktelen községi birtokokban maradtak fenn. A nemesi, a székely kétágkatona és az úrbéres birtokosságok viszont pusztá létezésükkel is a faluközösségre utalnak. Annál is inkább, mert az erdőigazgatási szabályoktól érintetlen, szabad cselekedeteikben bőségesen megtalálhatók ma is a történeti falu eljárásmodjainak és gazdálkodási rendjének falutörvényekből megismert elemei. A népi emlékezet, a ma is élő formák és nem utolsósorban a régi időktől napjainkig vezetett községi vagy közbirtokossági jegyzőkönyvek segítségével teljes folyamatukban szemlélhető a múlt egyes elemeinek megszűnése, átalakulása vagy változatlan formában való szívós fennmaradása.

A közösség gazdálkodási közösségének továbbélő elemeire már erősebb mértékben hatott a földművelés belterjesebbé válása. A nyomásos, háromfordulós rendszer és a vele kapcsolatos egymásrautaltság és gazdálkodási rend ma már csak a fagositást megvalósítani és a szabad gazdálkodásra még áttérni nem tudó falvakban található fel. Az állattartás azonban — éppen úgy, mint az erdőgazdaság — sajátos természete révén megkívánja az egymáshoz igazodást, sőt a társulást is. A legeltetési társulatok közös csordatartása, pásztorfogadása, valamint a legeltetési rendtartás megállapításának módja szintén csak a faluközösség ismerete által válik érthetővé és szolgáltató egyben a történetíró számára ma is elemezhető nélkülözhetetlen forrást a történeti falu valóságosabb megismerésére. A határpásztori intézmény, a falusi és birtokossági közmunkák, sőt még a községi közigazgatás tanulmányozása is szolgáltat olyan adatokat, amelyek a történeti falu közös munka és teherviselési közösségéből maradtak fenn.

A régi falu társadalmi és gazdasági életének, szervezetének ma is élő emlékei feltárásra várnak. A néprajzi irodalomban évtizedek munkásságával összegyűjtött anyag viszont nem egyéb, mint a faluközösségi élet emlékeinek bő tárháza. Ez új szempontok szerint gyűjtött anyaggal pótolva, nagymértékben kiegészítheti az írott források hiányosságait és egyben a történelem-, valamint az aktuális társadalom- és gazdaságkutatás együttműködésére is módot és lehetőséget teremt.

A háromszéki Alsócsernáton 1665., 1666. és 1716. évi falutörvényei.

Also Csernáton falva conclusumai

Constitutiones Possessionis Al Csernaton ab universis ejusdem inhabitatoribus pro conservatione bonorum ac territorior. totius pagi uno animi voto ac consensu Anno 1666 die 6-ta Marty conditae in publicum locum primae Marty Anni praesentis congregatorum convertum publicae relictae ab universis dictae possessionis inhabitatoribus approbatae ac in formam hujus libelli recens conscriptae et probatae in Anno 1718 die 2. Febr.

Anno 1666 die 6-ta mensis Marty.

Nos Michael Kalnoki de Köröspatak, Johannes Damokos Franciscus Bernád de Al Csernáton nobiles caeterique universae incolae et inhabitatores possessionis Al Csernáton uno animi voto ac consensu pro conservatione bonor. ac territor. possessionis totius pagi facta est constitutio sub articulis infra scriptis pro perpetuo decreto inter incolas et inhabitatores Also Csernatoniensis.

Első punctum a Tilalmas Erdőről

Ha valakit a Falu tilalmas Erdeiben kaphatnak az Erdő őrzők, ha Falubeli ember, mind marhástól szekerestől, vgy szánostól a Biró házához bé vigyék, és ha nem szolgál, az marha magajé lészen, az jobb ökre meg üttessék, és a Husa Falu számára fel osztassék, a bőre az Erdő őrizőké legyen, vagy az ki ott találja, és a mellett mind lántz, kötél, furu féjszi és egyéb eszköz mely nála vagyon övék legyen.

Második punctum azonról

Hogy ha pedig azon tilalmas Erdőben szolgál rendet kaphatnak az is meg fogassék és minden marhástól jovaival meg fogassék valamellyekkel ott kaphassák a Biró házához vihessék, és ha az Gazdájé a marha igazítsa hűtél, hogy nem ő hirivel akarattjával ment oda a szolgál, aztis mi az ő jovai, mely a Falu kezínél vadnak, azt adják meg, ha a Nemes emberek cselédgyi tselekeszik, hűtős birája eskügyék azon meg, sem Urának sem Asszonyának sem néki hirivel nintsen, azt el igazítván: a szolgál sine omni dilatione hat forinton maradgyon, nála lévő jovai el vesszenek, ebben pedig kedvezés senkinek ne legyen, hanem a szolgál bérből az Ura fizessen meg, jo kezesésen kívül ki ne adassék egy szolgális, törvényt a kezes ebben ne támaszthasson, hanem ugy legyen kezes, hogy ha törvényt támaszt a kezesen két annyit vehessenek, ha Apellálná cum poena calumnide jőjjön vissza ide a Falu eleiben, ha pedig

a Gazda, vagy a Nemes Emberek bírása el nem igazíthatják a feljebb meg irt mod szerint jobb marhája meg ölettség és üttesség.

Harmadik punctum ezenről

Ha pedig valakit ott kaphatnak bajoskodnak vélek nem bírának avagy el szalasztanak vgy pedig az után házánál kaphatnák, látnák el nem meri igazítani, mind maga mind gazdája vagy a Nemes Urának bírása maradjon hat forinton, ennek pedig a Birságnak fele a Falu, fele az Esküdteké legyen a vádolóval edgyütt vagy az Erdő Öröke ha ők találják, a ki pedig musdajos tölgyfát csak hátán hoznais, a ki fentőnek vagy egyéb darék műve való makkos bikk fát, musdallyos tölgy fát meg hántana vagy le vágna, azért maradjon három forinton mely birság simpliciter a Falu legyen.

Negyedik punctum azonról

Ezekon kívül azon tilalmas Erdőből nyír, nyár és gyertyán fábol Falubeli embereknek szükségire ökor szekérre elő uto ágasnak, lő rudnak való fát lő szekérreis szánto tesollját lőtsfát, apro lőszekérre való lajtorjas kötő rudat, kapu sorkot, ekeszarvát, nyujtot és egyéb apró szerzámnek való fát ki embernek hirtelen kelleik, ugy mint tesolja fejet et similit pénz nélkül szabad hozni ezért nem büntetik, egy bokor öreg szekérre való lajtorja állatt falu hiri vel szabad legyen hozni, melynek az árra lészen dénár 6, a ki pedig eplén szán áll és orsoknak való fát, bátor hátán hoznais, ha le vágja maradjon flor. 1, ezis éppen az Falu, ugy mind azonáltal, ha valaki a Falutól abbéli műben való fát kérne és a Falu adna egy poltrát adjon érte, ha oly ökor rudnak való fát talál vágni, hogy abból kerek fejis ki telik, azértis adjon dénár 3, ezt pedig így értvén, ha egyet le vág ott hadja, mást vág helyiben ott hadja maradjon flor. 1, ha mindeniket elvinné maradjon flor 6, mely éppen az Falu.

Ötödik punctum azonról

A mely tilalmas Erdőt szakasztottanak ki eleink a végre hogy Ecclesiánk építtessék abból és jövedelmeis oda fordíttassék, abbolis azon feljebb való rendtartás observáltassék, az Erdő birságokat mind pedig a pásztorok dolgából, mely birság nem a bírónál hanem a Szent egyház fiánál álljon, Templom építésibe adassék, ezekbe senkinek kedvezés és engedelem ne legyen.

Hatodik punctum azonról

Ha az Erdőpásztorok vagy annak a kinek incumbol az tilalmas Erdőben kár lenne, conperta rei veritate őrizetlenségek miatt esik,

nem tudván kik és mikor tselekedték eo facto maradjon flor 3, ha pedig utánna mégyen fel nyomozza meg találja ki adván ki tselekedte ne maradjon semmin, ha pedig Jobbágy házához viszik és követik a nyomot a Jobbágy házában sine licentia Domini terrestris szabadoson meg kereshesse és törvényre Falu eleiben ki vihesse, ha ki nem adná a Jobbágy vagy jo szabados kezest nem állittana eo facto maradjon flor. 6, ha rá támad vagy bé nem botsátja életére flor 6 ugyis maradjon.

Az Erdő pásztoroknakis sub poena flor 6, semmiféle meg tiltott fát szabados hozni ne légyen, ezis éppen a Falué.

Hetedik punctum ezenről

Ha pedig valakit erdő dolgából vádolnának ezután hogy mindenek kötelesek légyenek akik láttják végeztük közönségesen ez után birónak és Hűtösnek tartozzanak ki adni, ha az pásztorok nem láttják semmi közök nintsen hozzá, fele az Biráké fele pedig a Falué légyen, de ha valaki látja ki nem mondja vagy bé nem adja a Biróknak meg tudván azt flor. 6 maradjon conperta rei veritate simili processu.

Nyolcadik punctum azonról

A mi az ökor pásztorok dolgát illeti ez után mikor az marhákkal ott járnak vagy hálnak, tölgy fán kívül szabad légyen egyéb némű le fekvő holt fát az Falu tilalmas Erdeiből vinni tűzre, fészivel elis készíteni, de az ki nyers fát vág le külön külön valahány szálat vág le minden szálért forinton maradjon mely éppen a Falué.

Kilentzedik punctum a tilalmas erdőről

Akik ebből a tilalmas Erdőből fát pénzen vésznek, arra rendelt a Falu egy emberséges hiteles embert, mely hittel légyen köteles annak percipiálására, ugy hogy mikor kér valaki az olyan ember mindjárt tégye le a pénzt a melyet a Falu rendelt, le tevén fel irassa a Falu embere, az után mikor ki viszi Erdő pásztor hirivel vigye ki, különben ki ne vigye vagy oda ne mennjen, ha pedig ki viszi pásztor hire nélkül, maradjon flor 3 érette, ha hijja a pásztort, nem menyen a pásztor maradjon flor. 3, mind az által maga szükségire abronts fát szabad hozni, de ha más Falubéli embernek utrumque hozna az számára maradjon flor. 1.

Tizedik punctum azonról

Mivel pedig semmi a végezésis ha annak effutuma nem leszen, azért közönségesen edgyező értelemből mentünk erre, hogy ha valaki a végezéseinknek nem állana refraktáriuskodnék vagy zá-

logját el venné nem engedne vagy bé nem botsáttana Házába és életiro, akár Nemes akár Szabados akár pedig Jobbágy legyen meg találván a Földes Urát a Jobbágyinak, ha az Ura embert nem ad eo facto azután a Biró elegendő képpen maga mellé elégséges embert végyen, akárhol a marháját fogják ki és büntesse meg a birságok szerint, melyből semmi némű törvény ne indíttassék igazságoson ugy lévén, alioquin privata vindeita ne inditta mert néki sem suf-rágál a mi végezésünk.

Tizenegyedik punctum

Minthogy eddig a meg tiltott Szent egyház és Ecclesiánk épít-
tésére rendelt tilalmas Erdőben mindenkor az egyház fiait hitták
a meg vett fának le vágására és látására, mivel ezután szabott
rendi lészen mitsoda fának menyi lészen az árra, melyet a Szent
egyház fiai percipiáljon, más senki ne, azt fel irván számot adhas-
son rolla, ennek utánna erdő pásztort hijjon le vágására akinek
adnak sub p notata poena poena de ha el mégyen oly bizonyos
okot nem adhatván öis meg büntetessék ha egyház fia véssen mi-
vel hogy hités, azon hiti alatt hozzon olyant az mi néműt kért, kü-
lőmben kár és gyalázat követi illetlen tselekedetiért szintén ugy
fizesse meg mint más

Öreg művbe valo tölgyfának az árra szálának	dénár 10
Nyirfának az mely művbe valo	dénár 3
Nyárfának szálának az árra	dénár 3
Apróbb rendű nyir és nyárfának	dénár 1

Mindeneket a Falu közönséges helyin kérjenek, ha másutt két
három ember előtt benne comperiáltatván büntetése lészen flor.
6, hanem uno animi voto et suffragio legyen a Nemes Uraim tett-
zésekből főképpen a felettébb való adés ugy mindazonáltal hogy
a Falu se köttessék meg illendő képpen való fa adástol a szemé-
lyeknek mivoltok és érdemek szerint pénzért vagy ajándékon sza-
badságokban áljon. Malom épületre valo fát orso fognak valot,
ajándékon adjanak illendőképpen mivel a Malmok a Falunak
használnak a mostoni Malmos embereknek. Annuatim egyszer a
hűtös perceptor és az Egyház fiai számot adgyanak a tilalmas
erdő jövedelmiről, a zálagot soha másuvá ne vigyék hanem a Falu
részire valot a Perceptor kezihez, az Egyházfinak az Ecclesia épít-
tésire rendeltetett Erdőből valot, soha pedig azokbol az Biró vagy
Hités ember in privato ne végezessen senki el, hanem in publico
loco legyen a végezés, a Falu résziről, ha enged a Falu jó, de azt el
ne engedhessék, a Falu kárára vagy injuriájára, ha penig ezek
ellen tselekednének tehát eo facto comperta rei veritate azon hitire

tartozzék a Bíró a hűtősre meg mondani, a Hűtős a Birora a Perceptor mindenekre, melyre a Falunak kötelesek, similimodo a Szent egyház fiaí sub poena flor 6, mely éppen a Falué legyen.

Ezekhez a conditiokhoz szabván magát minden Csernátonban lakó Nemes és Szabados vagy Jobbágy rendből álló rend magát, kötelezzük a feljebb meg irt modok és büntetések alatt mind magunkot és successorainkot. Senki ne apellálhasson a Falu régi szokása szerint tsak a Nemes Uraimék eleibe ott végképpen el igazíttassék hanem ha rendkívül valo dolgot intentálnának valamelyikünkön Falu közönséges tilalmassát Erdeit semminemű időben Nemessek vagy azzal a Falunak nagyobb részint valo meg edgyezés nélkül le ne vágják Erdővel senkinek ne fizessenek hanem ha ki mit vett fizessen meg annak az iránt valo suffragiuma se vetőtődjék bé, melyet ha ez után tselekednének részeket vesszessék örökösön a tilalmas Erdőből.

Következik a Falu Földiről és fűveiről valo dolgok

A Falu fűve mint eddig ugy ezután is azonn uton és modon annyi fizetésért járjon, annak az árrais mennyen az Perceptor kezibe ha szokott ideibe akiknek incumbol bé nem viszik az árrát tempestive, admonealtatván felölle, tégye más le ha infra octavum meg nem adja annak a ki le tette, azután azon esztendőbéli haszon övé legyen, ennek az árrát mind addig az két esztendő alatt a mint fel vették ideje előtt ez után soha azt ne tselekedjék, ha valaki tselekedné a magáéból vehessen mást a falu.

Hogy minden ember tudhassa jövődöre is fenn maradjon melyik féle forduloban menyí földé legyen a Falunak annak a hites Perceptor mennyen végire és melyik Szántó földről menyí jövedelem legyen esztendőnként fel irván a Falu könyvébe szép rendel annak jövedelmitis az hites Perceptor percipiálja ha valaki ez ellen vétne, hirnélkül bé vetné árrát le nem tenné flor. 1 solvát melynek harmada a Perceptoré két része éppen a Falué, hanem percipitálna vagy protestálna nem akarná benne lévő gabonáját ámitálja melyből semmi lis motio appellatio ne lehessen sub poena calumniae ebben prescriptioja sem engedtetik senkinek a földekben, ha szintén addig manutenealta volnais vagy subtiniálta volna el akarván idegeníteni a falutól hanem simpliciter ki foglaltassék a keziből akár kinekis.

Következik a Falu Határáról és Kertéről

1.

Mivel sokaknak telekjek kaszálo kertjek, esür kertjek a Falu határára függ ki, némelyek kaput némelyek rést, némelyek pedig

jukakot szoktak ki tartani azért az ilyen helyeket kár tevésnek idein minden Holnapban meg circáltasson a Biro ha másutt rossz kerti vagyonis, de az Falu Határa tilalmas helyre valamelyik ki függ, jo kertet tartozik tenni ott semmi némű marha ki ne mehesen, mely ha jo nem lészén haladék nélkül egy forintig büntessék melynek fele a Falué fele a Biroé a Hütösökkel edgyütt, ha harmad nap alatt fel nem tenné toties quoties meg büntetessék sine misericordia.

2.

A Falu Határára járo meljék kerteket melyek ennek előtte valo időkbén voltanak noha felesen színes dolgok által le rántattanak mostan senki sem teszi azokotis a Hütösök fel circálván sub poena flor. 1 fel tétessék az régi mod szerint minden helyein a Falu Határának, ha fel nem tennék toties quoties büntetessenek harmad naponként, melynekis fele a Falué a földeketis kikről melyeket szoktak tenni fel keressék a hitesek és a szerint fel tétessék, azokotis azon büntetés alatt.

3.

Mivel kiváltképpen a Falu Határán lévő ország uttjára bé jövő földeknek a lábját tsak nem egynehány ember teszi azoknakis inspectioja büntetése a feljebb meg irt mod szerint légyen, ilyen declaratioval, hogy ha valaki azt le vonná vagy el lopná vagy tsak törnéis comperta rei veritate nem egy forinton hanem flor 6 convinceáltassék melynek fele az Károsé fele a Falué légyen, ebbenis semmi exceptio ne admittáltassék sem appellatio compériáltatván az dolog. A meljék kertetis valaki a Falu hire nélkül el vonnja vagy el lopja meg hánnja simili modo büntetessék ez nem az károsé hanem az Hütösöké a Faluval edgyütt légyen.

4.

Jo! lehet egyenlő a Falu határa, de hogy ez mostan reánk következzett felettőbb el merült káros emberek tételitől ilyen rettenetes kárt a szegénység ne vallyon, végeztük közönségesen egy akaratbol hogy valakinek négy ökre vagyon a Faluban, ha több annál inkább semmi némű időben az Falu határára ki ne vigye, se kézen se kötelen ott semmi némű helyen ne étesse, hanem a kinek két ökre vagyon az szabadoson ki vihesse nappal mikor a nap fel jó, akkor vigye ki, mikor már majd el menni akar, akkor nap világon hozza haza, a kinek két lova vagyon vagy egy az is hasonló utat követhessen de két ökrét egyszer vagy többször kivinni szabad ne légyen sub poena flor. 1, a kinek marháját naptámadt előtt látják

vagy napnyugta után étetve Falu határán a Gabona vagy buza között büntetessék flor. 1, ennekis hasonfele a Falu fele az Biráké és Határőrizőké legyen pásztora pedig illendő legyen melyet a Hűtösök illendőnek itilnek sub eodem poena.

5.

Senkinek sem éjjel sem nappal a Falu Határán más ember borsojába menni szabad ne legyen ha ott találja büntesse a gazdája, hanem büntetődjék ad flor. 1, mégis a kárt refundálja meg keresvén ő kik tselekedték ha contumacia ductus tselekeszik ne a Falut perelljék hanem el kezdvén a biro előtt a sérelmes fél ez ilyen casusban apellalhasson és valamin a Falu maradna ugy convineáltassék a Széken affele contumax cujuscumque conditionis sit.

6.

Aki a Falu Határában szokásos marhát tartván akár éjjel akár nappal Gabonába tanálatnék annál inkább ha maga mellette volna, nem egyszer hanem többször hajtsák bé az marháját, ha a Gazda találja, mind a kárt meg vehesse, mind az egy forint az övé legyen, de ha szaladás az eddig valo processus observáltassék el igazitván.

7.

Tilalmas helyet senki ne szabaditson Falu közönséges hire nélkül sub poena flor. 1 meg büntesse utánnis ha oda viszi marháját toties quoties más ember kárára ne tselekedje, szabadoson büntetődjék valamig meg nem szűnik.

8.

Kaszával sorloval és egyéb kárt tévő eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jő, hanem ha a Falu a Nemes Uraknak edgyezésekből fel szabaditana, valaki megyen az előtt flor. 1 maradjon, a kaszája a mező pásztoroké legyen a forintnakis fele, a Falu fele pásztoroké Biráké legyen.

9.

Hanem anyaszopó borju pásztor nélkül tartja vagy egyéb pásztor eleiben való marháját kár tévőt othon tart első tselekedtiért ad dénár 12, másodszor flor. 1, harmadszor ha ugyan nem szűnik meg, üttessék meg, ide nem értvén a hizlalo marháját, a ki meg üti legyen azé a husa, de meg lássa minden ember boszubból ne tselekedje mert meg fizeti.

Azt ki szántszándékkal másnak kárt téssen vagy tétet comperiáltatván egy forinton maradjon valami kára lészen az ki gabonájában találtatott aztis fizesse meg.

Mely feljebb meg irt dologból egy exmission kívül semmi processus exceptio ne légyen apellatiois, hanem tsak a Nemes Uraimék eleiben ott végképpen el láttassék, finaliter, vége lévén exemptio-ban vetessék ha exemptiot nem engedne akárhol akármi nével nevezendő marhájához tsak a peresis hozzá nyulhasson másuvá érte ne lihassa vagy idézhesse, hanem Falu eleiben sub poena calumniae eztis hozzá tévén ha négy ökrös ember két ökrét ki vinné comperiáltatván vagy két lovat többet ne vinne ki valaki, excipiálván a Nemes Uraiméket mivel mindenekben harmadosok juxta usum legem ha külömben tselekednék valaki flor 1 maradjon toties quoties.

Az Utakról és Sártöltésekről

Az Utakat és Sárokat minden helyeken valahol privata personak nem szokták tsinálni, a Falu közönségesen tsinálják minden hidakat és töltéseket úgy hogy a mint az alkalmatosság hozza s hol s mitsoda formában edgyez meg a Falunak nagyobb része szabadságában álljon vagy légyen, ez tselekedetekben egy vagy két Sárbiro légyen a kik meg lássák mint viszik a gát ágat s mint kötik a mikor a Falu meg edgyez az ág hozáson.

A privata personakkalis fel circalván az Utakat meg tsináltassa sub eadem poena mely éppen övé légyen. A Palokotis simili modo tsináltassa azon büntetés alatt a Biro magát ebben ne elégytse ezt pedig illyen okok alatt hogyha gondviseletlensége miatt a Falu büntetésbe esik azt a Sárbiro fizesse meg, ha Biróktól vagy az Esküdtéktől admonealtatik viseljen gondot rája contumacia ductus. A Völgyetis mikor nem nyomás tempestive meg tsináltassa. Sár töltésbe és gátba tilalmas erdőből ágat hozni szabad ne légyen az erdő birsága alatt hanem mennyen jó helyre a szabad erdőbe onnan hozzon alioquin megbüntettetik.

Az Törvénybéli processus ez lészen

Az zálaglás rendel járjon a ki el nem menne vagy zálagot nem adna vagy ki rekesztené vagy meg fenyegetné szidná vagy el venné a zálagot flor. 1 maradjon sine misericordia meg vegyék.

Második

Aki minn convinealtatik igentetés vagy zálaglás által fele a Hűtőské fele a Falué légyen, melyben juxta quantitatem delicti engedni szabados injuriát fen nem tartván.

Harmadik

A Biro a Hűtösökkel edgyütt a maradságot végezhesse el és külön ne azok nélkül, a Perceptor a Falu részit fel írja sub poena flor. 1 toties quoties tselekszi.

Negyedik

Minden zálagot in genere a Perceptor keziben vigyenek ugy az maradságokotis, a Biro fide mediante tartozzék a Hűtösökkel keziben adni a Perceptornak Falu hire nélkül pénzt se adjon ki a Perceptor hanem Falu hirivel sub poena flor. 1, mely éppen a Falué légyen.

Ötödik

A perceptor mind a zálagrol vehet kezest mikor kiviszik, mind pedig ki min maradott és miért s mivel végezett sub poena flor. 1 fel írja tsak az Falué hogy így a peresek tisztább utat követhessenek dolgokban.

Hatodik

Minden forintbol a Perceptornak két pénze vagyon azt ki veheti edgyik pénzt a faluébol a másikat a Hűtösökéből.

Hetedik

Ha valaki nem Falu határáért perel sem Falu kára nintsen a dologban hanem factum honoris et sinicliu ahoz a Falunak semmi közü nintsen, melynek két része az Hűtösöké harmada a Peresé, ebbéli törvénybéli terhnek.

A Falu Törvénybéli maradságok

A Falu törvénye szerint valo patvar	dénár 24
Három gira tézen	dénár 24
Revocatio instante	dénár 24
Depositio causae	dénár 12
Faluközött valo tisztaság ez a törvénytévőké	dénár 2
Prohibita eadem die sine onere cum onere	dénár 12

Ezekben pedig mindenekben a deposition kívül harmada a peresé, a depositio éppen a Falué a többi oszolván a Falu és Biró Esküdtekkel edgyütt.

Nyolcadik

Valakik ez végzéseek ellen reluctálnának meg nem állanak vagy állani nem akarnának, ez ellen exceptiálnának, tovább valo processust igyekeznének falu kárára, az olyan eo facto forinton maradjon in paratis a melyet le tégyen, ha in paratis le nem teszi semmi uton modon ne apellallasson, ha contumacia ductus tselek-

szik, ante omnia a Székben patvaron maradjon onnan redeáljon
ujjabban forinttal akármitsoda személyből álló ember legyen sine
respecta personarum sine omni ulterioris juris processu ha még is
urgeálja ujjabb convictus legyen.

Mivel eddig felettebb való sok veszekedések és illetlen tsele-
kedetek lőtenek egymást nem értékek miatt, azért végeztük közön-
ségesen hogy valami a Falu közönséges dolga úgy mint Pap és
Mester fogadás, Scholak, Teplom, Torony építése, egy szoval a
mi közönséges jonkra Falustól czéloz, az olyan nagy dolgokat sem
meg irt Nemes Uraimék ellen nem tselekeszünk úgy hogy valame-
lyik fél superallja a masikot, a potiorb part hozhasson mind Pa-
pot és Mestert. Azt pedig mindeneket a Falu edgyező tereh vise-
léssel hozza.

Ispánok és visitorok tartásais külömben ne lehessen ha vala-
melyik Nemes ember ithon nintsen tselédgyinek vagy gondviselő-
jének hirrre adják, ha az Falu meg edgyez azon, hogy maga ne
tartsa folyamodván oltalomért edgyik Nemes emberhez azis a fenn
meg irt edgyezés szerint lehessen.

Kálnoki Mihály

L S

Damokos János

L S

Bernáld Ferentz

L S

Mivel közönségesen petsétünk Falustól nintsen nevünk alatt
Cseh Péter nevű Atyánk fia petsétivel petsételtük meg melyet
falustól magunkénak ismerjük.

Correcta per praescriptos

Par ex vero originali sine variatione.

Petrus Cseh

L S

Anno Domini 1665 die 7ma Juny Nemzetes Kálnoki Mihály
co kegyelme Nemzetes Bernáld Ferentz Ur jelen lévén a jámbor
Faluval edgyező értelemről, látván a Falu Határán lévő sok kárt
tételeket, annak jobb modjával való meg tartására, a Falu Hites
bírája mellé esketének Hites embereket, kik a bűnösöket minden
kedvezés nélkül meg büntessék minden személy válogatás nélkül
ebben sem Nemzetes Kálnoki Mihály Urnak Bernáld Ferentz
Urnak sem Nemzetes Damokos János Urnak sem Barabás Péter
Urnak sem Falusiaknak egynekis ne kedvezzenek, hanem valakik
kárt tétetnek mindeniket egy iránt meg büntessenek. Ha kik pedig
törvényt mozdittanának az ilyen dologban egy forintig való dol-
got s pert Székre ne apellálhasson alioquin, hanem elsőbször plene
et integre tégye le az apelláló fél az egy forintot, az után ha el akar
menni lássa, a Falus Hűtös biroval edgyütt; A Hűtös emberek

mind szegénynek boldognak igaz törvényt tégyenek, a többiről az oda fel meg irt articulusoknak continentijához tartsák magokat.

Idem qui spra.

Anno 1716 die 17-ma Maji lévén a Falunak Also Csernatonnak az Eclésia Épületiben signanter a Templom héjjazattyában fogatkozás romlás

Az Eclésia Erdeiből úgy a Falu közönséges tilalmas erdeiből külömb külömb féle discursussa a Falunak hogy miképpen usuállják úgy hogy mind az Eclésia Erdejeis továbbrais maradjon, a Falu tilalmas Erdejeis tékozlásképpen el ne romolljon, a Faluis a maga szükségire belőlle succurálhason, ennek determinatiojára ex uno animi consensu anno et die praemissa a Cseh Andrásné Asszony Házához confluáltunk, és e szerint determináltunk Patronus Uraimék úgy mint t. nemzetes Bernád János ur t. nemzetes Kálnoki Tamás ur T. Nemzetes Damokos István és Péter Uraimék és Falusi Biro Dulo Márton praesentijokban hoc modo

1.

Az Eclésia Joszági körül az Viz Parton akik Fűzet fel vertek és vernek proprietást benne ne tartsanak meg sem engedjük Eclésia annuntiája nélkül hanem ha usuálni akarja az Eclésia consensussából légyen külömben tselekedőkön a Megye biro végyen egy forintot.

2.

Isten kegyelmességiből már Eclésiánknak lévén interesre eloialt (!!) pénze és buzája melyből a ruinák restauratiojára succurálhatunk, melyre járandó volt eddig az Eclésiánk Erdeje fája árra, azért a modo deinceps senkinek semmi uton módon az Eclésia Erdeiből ne adjanak valamig ujabban meg nem edgyez az Eclésia rajta ide nem értvén ha mi fa in natura Eclésia épületihez kívántatik melyet abból meg edgyezésből hozhatnak.

A Falu Erdeiről

1.

A szálas tölgy Erdőben egy darabott ezen a héten Erdő biro uram mennjen ki az pásztorokkal és határozza ki a kinek a Falu ad egy szál fáért adgyon dénár 12, a kinek olyan speciális fa kívántatik a mitsodás abban a ki határozott helyben nem találtatik úgy mint malom tengely kapa láb talp pintze gerendáknak való fa másunnan is adjanak de az árra dénár 36 légyen.

Az egyéb aproság szükségre való fák nyír, nyár, gyertyán a Foglalásban abból a helyből honnan az Falu meg edgyez illendőképpen a szükséghez képest adjanak kinek kinek a limitatio szerint, de másnak maga praetextussa alatt belölle fát ne suppeditaljon se abból készített eszközeit másnak ne adjon sub poena flor. 6, és ha valaki tsere fa abrontsot hoz egy szálnak árra lészen dénár 1, mogyoro nyír gyertyán ingyen adattassék.

A Tűzre való fátis hordják ki rakják kaszajba közönséges helyre pénzé tévén fordítsák a Falu szükségire, a ki a maga házához viszi conperta rei veritate in flor. 1 maradjon a mi ág bog ott marad s töke a Falu szeriben szolgáló gyalog szer egy holnapban minden Szombaton hozhat a menyiszer akar nem tsak maga hanem maga tselédjivelis nap támadattól fogva nap nyugottig de az után ott ne találtassék sub poena flor. 1, ha tsak casus nem inpediállja fát fejszivel ott le ne vágjon sub poena flor. 6.

Az Aszszu Cserefátis nem tsak fekvőt hanem fenn állotis hordják ki egy köz helyre a műbe való fa vagy egyéb eszközre való lesz tegyék külön rakásban és a Falu ahová meg edgyezik betsű szerint adja oda.

Falu Tilalmas Határárol

Jollehet az Tilalmas határ dolgárol régi irott törvénye vagyon ugyan a Falunak melyek az idő mostani mivoltához képest némely részről ilyen képpen concludáltunk, hogy aratásig senki semmi féle marháját ott ne legeltesse a metzet lovakon kívül, azt cum venia judici két hétig a gyepeken, ha gabonában flor. 1 maradjon a beteg marhákotis Falu hirivel, ha roslani kender nőni ki mégyen szabadságában légyen két lovon vagy két ökrön ki menni és ha talál mig ott dolgát végezi kaszájával marhájának kaszálljon de haza ne hozzon sub poena flor. 1.

A kik Marhájokot erdőre vagy más Falu határára vagy maga privilegiumos helyire legeltetések okáért a gabona között két marhánál többet egyszéltiben kötve szabad ne légyen hordozni, hanem egymás után fűzze kettőnként mind mikor jární bé fogja ugy a lovakotis gyeplőn sub poena flor. 1.

3.

Akik Mátisfalvára hajtják marhájokat mikor arra forduló Határoknak edgyike Nyomásban léssen akkor semmiképpen a tilalmas határban alá s fel hajtani nem szabad sub poena flor. 1, hanem hajtás a Nyomáson.

4.

A régi Falu törvényiben valo negyedik punctumáról így edgyeztünk meg hogy Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkeletől fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találunk ha tzövekelve léssen is poena flor. 1, excipialván ha urgens necessitas kényszeritti a mely ilyen ha fogyato gabonáját végezni akarja vagy siető kalongyáloja etc. melyett akkor végben vihet egy ora alatt.

5.

Tavai tsitkot senki ki ne vigyen szabadon ha tsak nem hámozza alá s fel hordozni a marháját sub poena flor. 1 meg tiltatott.

6.

Ha valami hirtelenítő szüksége nem kényszeritti ugymint asztag bé hegyzés gabonája ha olly káros helyen vagyon hogy lopástol vagy kártól féjti, és ehez hasonló casusok hiit tévén az hiteseknek vagy határ őrzőknek fogyaték kalongyáját gabonáját bé hozzhattja de sub praetextu ott ne hálljon hanem dolgát contineállja sub poena flor. 1.

7.

Ha valakinek parlagja marad kérjen szabadságot rá az Falutól vagy határbirotól mag kaszálván szénának meg engedtetik, de apronként szekérrel sem egyszer se másszor haza né hordja fűvül sub poena flor. 1.

8.

A Falu Constitutiojáról irott régi articulussait melyeket akkor praedecessorink írásban hagytanak és protocoláltanak a Falu könyveiben mindenekben helyben hagyunk és approbálunk a fen specifiált punctumokon kívül melyet pro futuro testimonis miis subcriptionkkal...(1)

9.

A kit téssen a Falu Falu Tilalmas Határának Inspectorául az poenát constientiose juxta qualitatem delicti exequallja sine res-

pectu personarum melyben magának két része Határ pásztoroknak egy részt adjon, és de modo procedendi instructiot adván az határ pásztoroknak melyet hiven observálni tartoznak sub poena flor. 1, a szofogadatlanágértis flor. 1, ha nem őrizné az határt toties quoties.

et subscriptum erat

Bernald János mp Kalnoki Tamas mp Damokos István mp
 Damokos Péter mp Falusbiro Dulo Marton falu részről mp

A mi jo Atyáink a jámbor Régiek
 A Törvényt mondták a Város Lelkinek
 Annélkül fenn álni nem lehet senkinek
 Szükséges hát lenni Falu Törvényinek

Ehez tartsa magát jámbor és tsintalan
 Vakmerő és nyakas bátor s bátortalan
 Erős és erőtlen Gazdag s gyámoltalan
 Örökös jövevény tudós bölts s tudatlan

Törvény és igazság ebből ki mondassék
 Ki mire lessz méltó consideráltassék
 Vétségtelen igaz meg szabadítottassék
 A vétkes és bűnös meg birságoltassék

Fü, Fa, Vetés tiltva s a Falu Uttzája
 Falu Gyümölsének s kertjei karoja
 E könyvben van írva modja és poenája
 Itt meg találhattja a Falu Birája

Descriptae et parizatae ex veris originalibus sine omni variatione per Stephanum Farkas ab origine de Ikafalva in anno 1793 mense junio sub jud. Steph. Silvester.

Eredetije 1793. évi másolatban a Székely Nemzeti Múzeum »Damokos Dénes iratai« jelzésű csomóban.

II.

A háromszéki Kisborosnyó 1724. évi falutörvényei.

Anno 1724 Die Octáva Novembris Kús Borosnyó
 falva

Falu irt Törvényi mely rend szerint így következik

1. Az Biroság Polgárság úgy járjon hogy hogy valakit rend szerint talál senki magáról semmi szin alat el ne vethesse.

2. Minden héten hetfűn Törvény legyen azon küllyel háromszor egy héten Falu közönséges dolgainak igazgatására Hetfűn Szeredán Szombaton csengetés legyen.

3. Ha valakit az Biro zálagoltat és Polgártól vagy hűtös embertől az zálagot el veszi Forint az büntetése.

4. Ha valakit meg zálagolnak és valami cseledire (!) más csengetésre kívánczik egyszer üdö adatik.

5. Törvényre senkinek az zálagja ki nem adatik.

6. Ha hűtös ember nem vádallya az zálagoltatot embert Forintig Törvényre megyen az zálagoltatot ember ha penig hűtös ember vádallya senkinek törvényre nem megyen.

7. Mikor valakit hűtös ember vádol az zálagoltatot embernek bizonyysága leszen maga mentségire az hűtös ember forinton vagy az hamis vádért.

8. Ha valaki szán szándékkal marháját Gabonában hajtattya avagy pásztoroltattya forinton marad minden kegyelem nélkül toties quoties.

9. Ha valakinek ketszer vagy háromszor az marháját gabonában találják ki meg mer eskeni hogy sem hire sem akarattya nem volt hogy az marhája öt volt két Pénz az büntetése ha penig negyedszeris öt találják 33 Pénzig meg büntessék még is az mi kárt tét fizesse meg.

10. Ha valaki hüvelykes Gabonát lopna tarisznyával szotyorral pusztitana 33 Pénzig meg büntessék ha kaszával kaszálna az Gabonát forint az büntetése az mákot hasonló képen.

11. Ha valaki kert vetemént pusztitana és más ember gyümölcsös kertet koborlaná pusztitaná lopná forint az büntetése.

12. Az meg zálagoltatot embernek ha elegendő zálogja nincsen magát meg nem mentheti.

13. Valaki más ember fűvit kaszával hordaná marhájával gázoltatná 33 Pénz az büntetése.

14. Az Falu Pallagján senki Szénának ne kaszályon se Szeke ren ne horgyon valaki ez ellen cselekszik forinton vagy az ki penig faluval nem adozik semmi képen nem szabadul.

15. Az Csiga Vára avassában ha valaki erdőne forint az büntetése ha fejszivel élő fát vág az hátán horgya 33 Pénz fejszi nélkül öt pénz ha holt fát fejszivel tíz pénz.

16. Ha valaki valakit falu közönséges gyűlekezetiben bestelen szoval illetve alkalmatlankodnék asztalt verne riaszkonék szitkozódnék toties quoties 33 Pénz az büntetése.

17. Mikor Törvény vagyon senki senkivel ne beszélgesen ne zajogjon hanem az Törvényre halgasson valaki ez ellen cselekszik 33 az büntetése.

18. Valakit szekér szerre poroncsolnak szofogadatlanokdék marháját el dugná forint az büntetése mégis el kel menni.

19. Az igavonó marhák helyin sem erdön sem mezön esztenát senki ne csinállyon juhait ne jártassa valaki ez ellen cselekszik forint az büntetése.

20. Valamikor az Falusi johok egy esztenára ki telnek senkinek idegen juhót be hozni nem szabad ide nem értvén az pásztorok juhait azoknak sem szabad többet legfellyeb huszonötöt valaki ez ellen cselekednék minden héten háromszor egy egy forint az büntetése.

21. Idegen más helyről jöt ember az ki ország adóját nem agya korcsomát és mészárszéket nem szabad tartani ha valamely falusi ember szállást adna neki s korcsomát tartana az Gazda büntetődgyék forintig minden jövevény ember penig az ki ide jö harmad napon tul az falunak egy forintot tegyen le ha it akar lakni contribuálni akar az faluval.

22. Senki az Faluban négy fejös kecskénél többet nyárban az házánál ne tareson sekus forint az büntetése magát a moveállyá az Falu mellől.

23. Az Bozzai birodalmat az régi Atyáinkrol maradot szabadsággal birják az falusi lakosok azon kívül valok se ekével se kaszával ne birhassák az ős Lakosok is ha ekével akarják szántani valamely részt be kertellyék secus az csordával el tapotatik az ki ellen cselekeszik forint az büntetése.

24. Az ökör legeltető helyekben penig ugy mint Peleskében Kőszörűsben Omsos és Szeredő oldalában az Olvaság tövitül fogván az Doborlo hágaig az Térben juhoknak járni nem szabad annál inkább esztenát csinálni nem szabad mert valaki ez Törvény ellen juhait ot járatná vagy esztenát csinálna minden héten háromszor forintig büntessék meg.

25. Mikor az Falu kilentz embert ki választ hogy hűtős embereket válaszanak az kiknek szere s négy esztendőket alatt nem viselték semmi szin alatt magokrol el ne vethessék ha nem ha olyak találtnak az ki még az hűtösséget nem viselték.

26. Falu csordájából ha az marhák el szaladnak az tilalmasban vagy bogároznak ha az csorda pásztor meg mer eskünni hogy elegedendő pásztor volt mellette tehetsége szerént őrzötte nagy marhárol két pénz aprorol egy Pénz az büntetése ha penig elegedendő pásztor nem volt mellette 33 Pénz az büntetése még is az pásztor az kárt fizesse meg.

27. Az mint az határ pásztorságot az Falu szerre bocsáttatta valakit az szer talál ha alkalmas határ pásztorságra tartozzék maga elviselni más alkalmas embert tartozik fogadni jobbágyot semmi képpen nem szabad különben senkinek meg nem engetetik.

28. Az határ pásztorok ha valaki marháját falu tilalmas határában talállyák pásztor nélkül szaladás képen nagy marha két Pénz apro marha egy Pénzig büntetessék ha kárt tet azt fizesse meg az marhás ember ha penig Kaszálo fűben szán széndékkal jártattya 33 Pénz az büntetése az Gabonából penig forint ha szán szándékkal jártattya még is az kárt fizesse meg.

29. Mikor az Falu közönséges porcióját poroncsollyák hogy admin(isztrálják) valahová az falu poroncsollya harmad napra minden ember tartozzék be vinni ha nem s meg mer eskeni hogy kereset s nem talát törvényre megyen ha penig vakmerőlködik 33 Pénzig büntessék meg.

30. Az Falu határa akár buza Tor(ló) akár Tavasz mikor meg szabadul mig az Falu esordájának nem szabad senkinek privatus embernek iga vono marhájával egyebüt nem szabad oda hajtani valaki ez ellen cselekedik 33 Pénzig büntessék toties quoties.

31. Az Pojánt és Falu felet fel fogot erdőket valaki erdőlné pusztitaná szántaná három forintokig az Falu büntesse meg ha penig valaki tüzel égetné s comperiáltatsuk tartozzék az biro Viece tiszt Uramnak ki adni.

32. Az Falu határán ország és Falu Uttyait tartozzék az biro az Faluval edgyütt ki jární ugy a Faluban valo utakotis annál inkább hogy az Falu Patakja tisztábban folyhasson valakinek az patakot által nem keli senkinek az patakot az kertiben be vinni szabad ne legyen valaki penig ez ellen cselekednék az falu egy forintig büntesse meg ha mégis obediálná Viece Tiszt Uram tiszte szerint procedállya.

33. Az mi penig az koresoma és mészárszéket illeti idegen és más helyről ide jött embereknek akárki jobbágya legyen koresomát és mészárszéket nem szabad tartani különben ha nem proporcionáliter valamint az porciot adgya az mészárosok penig egymásnak tartozzanak hirt adni egymásra senkinek ne legyen szabad ölni az koresomát penig idegen ember jobbágy és sellér it lakos embernek ha koresomája vagyon semmi szin alatt senkinek nem szabad tartani valakik penig ez ellen cselekednének forintig büntetődgyék.

34. Az mi penig az Bika tartást nézi idegen és másunnan ide jött oláhoknak bikát tartani nem szabad különben esztendőnként tartozzék perbaritot minden olá meg adni hatvan pénzt.

35. Az mi penig az juhok dolgát nézi az Falu mellett egy láb földinél közelebb járni nem szabad valaki ez ellen cselekednék egy forintig meg büntetik.

Eredetije a Székely Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében, a falutörvény keletkezésének ideje körüli másolatban.

III.

A háromszéki Szotyor 1727. évi falutörvényei.

Anno 1727. Die 1 Mensis Octobris.

Szotyor Falvának írott Törvénye így következik

1. Ha az Biro hagyománt és törvény napot akar hagyni mint hogy hetfűn vagyon törvény napunk az előtt valo vasárnap az Templom előtt meg álitván az Falut úgy kel hagyni hagyománt, de nem csak magától hanem az Falu akarattýából fő képpen az Hűtősök meg edgyezésiből.

2. Ha valaki Falu Szeriben szolgáló ember az Hagyományra nem menne hanem az Biro zálagloja honn éri meg büntettetik denar 20 ha jo okokkal magát nem mentheti.

3. Ha valaki magát az Falu között illetlenül viseli vagy dohányozna denar 20 büntettetik.

4. Ha valakit ki vádólnak az Birok, tartozik meg zálagoltatni sub poena fl. 1, az meg zálaglott ember penig hűtivel meg szabadul de úgy hogy ha hűtős ember nem vádolta ha penig meg akar perleni az zálaglott ember az vádloval tartozik az Biro ki mondani az vádlot de az mellyik fél el veszi büntetik fl. 1.

5. Az birságot el nem engedhettyük ha egy ellenkező leszen.

6. Az ki az Falu gyűlésin az asztalt üti denar 20 poenastatik.

7. Ha valaki az Birot hűtősöket vagy zálaglokat mikor Falu dolgában járnak illetlen szoval illetve fl. 1 poenastatik.

8. Ha valakihez zálaglo megyen és zálagot nem adna az Biro zálaglojának az zálag nem adásért fl. 1 büntettetik az vétségiért is külön még is az egész falu tartozik el menni és meg zálagolni aszt az embert azért is fl. 1 büntettetik.

9. Az Biro minden Esztendőben ketszer ősszel és tavasszal tartozik minden embert az kert Gabona lopásért meg eskütni úgy marhájával tilalmasban járásért szolga legényeket is és az ki lopásban incurral fl. 1 büntettetik, az marha járásért ha fejes az Gabona az hol járt denar 80 ha szánt szándék, ha szaladás denar 40, ha fű vagy fű buza szántszándékkal den. 40 ha szaladás denar 20 ha az Szolga vét az Gazdát zálagolják érte.

10. Szent György Naptól fogva Szent Mihály napig az tanorok kapun belől az járo marhán kívül semmi marhát nem szabad legeltetni az mig az csorda be jő ha valaki ott legeltetne denar 40 büntetetik ha nem beteg vagy sánta és hanem ha valahova akar menni vagy valahonnat haza jött, az malaczos Disznoy mig az malaczok az csordába nem mehetnek szabad addig.

11. Az Közepső Határban Esztenát erigálni senkinek nem szabad az más két határban szabad de ott is edgy láb földnél közelebb nem szabad bocsáttani sub poena fl. 1.

12. Két marhánál többet tilalmasban edgy széltiben nem szabad elvinni sub poena denar 40, ha kötelen vagy fogja az kötelit ha nem fogja denar 40 poenastatik. Senki parlagát senkinek nem szabad etetni hanem ha aratna vagy egyebet ott kezel dolgoznék sub poena denar 40.

13. Ha valaki csemetetne és az Falut nyomra hiná hogy kára vagy, és valaki el nem menne az ki az Tanorok kapun belől lakik fl. 1 büntetetik ha penig ok nélkül csemetet vagy csemettet az is fl. 1.

14. Mikor az Bozzára marhát visznek minden ember tartozik oda adni meddű teheneit tulkait és oda valo lovait sub poena denar 40. Kasár vágni is toties quoties kívántatik tartozik el menni ha edgy marhájánál ott több vagy sub poena denar 40.

15. Ha valaki az Birotol hagyománnyal meg hagyott falu szolgálattára nem menne denar 40 büntetetik, de ugy kel érteni hogy az birsággal attol az szertől meg nem menekedett, hanem ha ismét kívántatik el kell menni, secus toties quoties meg büntetetik denar 40.

16. Az Hidon valo résért, melynek mértéke ez, ha az keze bokáig bé megyen rés, denar 20 büntetetik, és ha valaki töltésben gát ágat nem vinne az meg hagyott napon denar 40 büntetetik, ha valaki az gát ágat hordaná bontaná fl. 1 büntetetik.

17. Az tanorok kert, kapu, ha rés denar 10 ha csak annyi rés vagy is hogy az kert láto az süvegít által hajhattya rajta.

18. Ha valaki valakinek szánto földit el szántya és az Hütösöket ki hiják kérjenek az Hütösök elsőbenis mindenkitől kezeset és melyik az poenában incurrál denar 40 büntetetik, ha az határ hővet ki hánnya valahány kő annyi forint birságban incurrál, az követ az Hütösök tegyék helyyre, és ha az szánto földnek végít kilyeb szántaná határánál és bé vetné denar 40 ha az Gabonát el nyomodtattya denar 40 büntetetik.

19. Az mák és borso szedő emberek denar 50 büntetnek.

20. Az ki az marháját az tanorok kerten által szöktetné vagy ki hanna fl. 1 büntetetik.

21. Az ki Gabona mellett el aloszik történetből denar 40 ha feles hapenig fű denar 20.

22. Az Határ Szabadítás penig leg kíváltképpen az Biron és hűtösöken ájon az faluval meg edgyezvén.

23. Az Anyaszopo borju mikor csorda nincs denar 1 hon tartott malaczos diszno denar 3 mikor az tilalmasba szalad.

24. Az melly helyet az falu járo marhájának meg szabaditt ott logo vagy hizo marhát nem szabad legeltetni sub denar 40.

25. Nem szabad az Tanorok kapun külyel csak edgy lépésneg is marháját járom vagy kötél nélkül hajtani hanem ha sokadalomba sub poena denar 40.

26. Ha valakit csak tiz pénzig meg büntetnek is és el nem végezné fl. 1 büntettetik és ha az nemes széken akar perleni érte, addig ne perelhessen mig az birságot nem deponálja.

27. Ha csengetéskor valakinek vagy vendége vagy el kerülhetetlen dolga vagyon és az csengetést halya mindgyárt tartozik meg izenni sub poena 20.

28. Ha valaki mikor fel szolittyá az Biro el foghat az kire akar (!) és el bocsáttatik csak hogy más falu gyűlésin ha más nap gyűl össze az falu is akkor tartozik meg felelni.

29. Az zálagra az zálaglok viseljenek gondot mig be adgyák az hova illik.

30. Az jobágy embert ha az Falu hagyománnya előszsör éri mint az Ura dolga tartozik elő menni sub poena denar 20.

31. Ha pénzül végzi el valaki birságát és az Biro meg hagygya hogy meg adgygya, tizen ötöd napok alatt tartozik meg adni sub poena denar 20.

32. Vidék marhát senkinek hirnélkül nem szabad tartani az faluban sub poena fl. 1.

33. Az bika hozás szerre jár minden esztendőben három emberen és virág vasárnapra elő kell állítani sub poena fl. 1 és az melly embereket bika látni válasznak és meg nézik ha azoknak nem teezik hozzanak mást sub poena fl. 1 az árrát tehen után vetik fel az emberekre.

34. Az mely ember Biro bottya alatt vagyon és falu közi nem szolgál minden esztendőben tiz polturával tartozik az Falunak.

Eredetije a Székely Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében, a falutörvény keletkezésének ideje körüli másolatban.

A parasztság történetének a mindennapi termelőmunka, a gazdálkodás oldaláról való megközelítésére a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle körül csoportosult történetesek tettek először komoly erőfeszítéseket. Ennek a munkásságnak az eredménye TAGÁNYI KÁROLYNAK a földközösségről írott és napjainkban is a legkiválóbb gazdaság- és egyben parasztságtörténeti művek közé tartozó tanulmánya [A földközösség története Magyarországon: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle I (1894), 199 kk. és kny.].

A földközösségek és az ősi birtoklási formák értékes irodalma ezáltal a magyar viszonyok feltárásával is gazdagodott és egyben a nép közösségi életének egy olyan alapintézménye vált ismeretessé, amelynek igazi jelentőségét nem is a kortársak, hanem a népi társadalom felé forduló mai történészek méltányolják [Az erdélyi századok viszonyaira l. FR. TEUTSCH, Beiträge zur alten Geschichte des Schenker Stuhles und der Markgenossenschaft im Sachsenland: Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde XVII (1883), 526 kk. és a románokéra H. H. STAHL, Sociologia satului devălmaş românesc, Bucureşti, 1946].

Bár Tagányi az ősi gazdálkodás közösségteremtő egymáshoz igazodást feltételező jellegére is rámutatott, az intézményen túl az azt fenntartó közösséggel és annak szervezetével részletesen nem foglalkozott. A székely falu sajátos belső viszonyairól először CONNERT JÁNOS ír [Die Rechte der Szekler vom Jahre 1562 bis 1691, mit Ber. ihrer Entwicklung i. d. vorangehenden Jahrhunderten, Hermannstadt, 1903–1905, Magyar fordítása BALÁSY DÉNESTŐL: A székelyek alkotmányának története külföldön a XVI. és XVII. században. Székelyudvarhely, 1906–1907]. Forrásai az országgyűlési végzések, vármegyei statutumok és a falutörvények. Bár a falutörvények néptörténeti jelentőségére már Tagányi is rámutatott, igazi forrásértéküket először Connert igyekszik kiaknázni, anélkül, hogy munkájának a faluról szóló fejezete a történeti irodalomban számottevő érdeklődést váltott volna ki. A népi élet mindennapjai és a falu történeti formáival szemben való érdektelenségre jellemző, hogy SZÁDECZKY LAJOS Udvarhely vármegyéről írott, különben értékes monográfiájában [Jakab Elek és Szádeczky Lajos, Udvarhely vármegye története Bp., 1901] az általa nagyrészt kivonatolva közölt falutörvényeket valósággal erőszakoltan és összefüggés nélkül iktatja be anyagába és megelégszik azzal, hogy velük a székely nép feltűnő műveltségére, vagyonosságára (1), jogérzékére és rendezett községi életére hívja fel a figyelmet.

A magyar mezőgazdaság- és egyben parasztságtörténeti irodalom válságából való kibontakozás DOMANOVSKY SÁNDOR nevéhez fűződik. Szerkesztésében és irányításával készültek el és jelentek meg — a »Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez« címet viselő sorozatban — a parasztságtörténetírásnak újabb lendületet adó tanulmányok és köztük JARMAY EDITH és BAKÁCS ISTVÁN, KOMORÓCZY GYÖRGY, KALÁSZ ELEK, CSAPODY CSABA, SINKOVICS ISTVÁN, GERENDÁS ERNŐ, THOLT JUDIT, BERLÁSZ JENŐ, RAVASZ JÁNOS és WELLMANN IMRE nagybirtok-monográfiája [A sorozaton kívül megjelentek közül ILA BÁLINT, A gömöri jobbágyság a XVII–XVIII. században az urbérrendezésig. Bp., 1938. Ila a szervezeti egységet jelentő uradalom-keretet, a területi egységet képező megye-kerettel cseréli fel. Az uradalom-történeti munkásság értékelő összefoglalását l. WELLMANN IMRE, Mezőgazdaságtörténetünk új útjai: Domanovszky-émlékkönyv 664 kk. és DOMANOVSKY SÁNDOR, Zur Geschichte der Gutsherrschaft in Ungarn: Wirtschaft und Kultur, Dopsch-

Festschrift (1938)]. Az uradalom-történeti monográfiák főleg azon a révén segítettek elő a népi szervezetek feltárását, hogy módszerük által, valamint az általuk feldolgozott társadalmi és gazdasági viszonyok megismertetésével a történeti életben szerepet vívó más egységekre és alakulatokra is ráirányították a történészek figyelmét. Wellmann a parasztságtörténet további fejlődésének útját már abban látja, hogy az uradalom-történeten túl tovább jut egészen a paraszti munka tulajdonképeni színteréig, az egyes községek életéig [Parasztnépünk multjának feltárása: Hítel IX (1944), 224 kk. és kny.].

Részben Gyórfy István néprajzi és településtörténeti tanulmányai, valamint ezek nyomán az alföldi kertes városok multjának feltárását szolgáló tanulmányok, részben az uradalom-történeti kutatás olyan mintaszerű mezőváros-történeti feldolgozáshoz is elvezetett, mint amilyen például Majlát Jolánnak Nagykőrös társadalmáról és gazdálkodásáról írott munkája [Egy alföldi civis-város kialakulása, Bp., 1943. — L. még Márkus István, Kertek és tanyák Nagykőrösön a XVII–XVIII. században, Kecskemét, 1943].

A faluszervezettel közigazgatástörténeti tanulmányok is foglalkoznak. Különösképen tanulságos Krings Miklós munkája, amely a községi jegyzőkönyvek néptörténeti értékére is rávilágít [A községi közigazgatás történetéhez, Szentpétery-emlékkönyv és kny. — L. még Ember Győző, Az újkori magyar közigazgatás története, Mohácstól a török kiűzéséig, Bp., 1946. — Herpay Gábor, Földes község története, Debrecen, 1936. — Alsó László, A nemesi község hatósága és szervezete, Bp., 1928. — Ua., A községjegyző jogállása, Bp., 1925. — Kérészy Zoltán, Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871: XVIII. t.-c.) előzményei: Illés-emlékkönyv 247 kk. — A néprajzi tanulmányok közül I. Szendrey Ákos, A közigazgatás népi szervei: Népünk és Nyelvünk I (1929), 23–38 és 92 kk. — Viski Károly, Birópecsét, Egy Árpád-kori jogszokás emléke: Népünk és Nyelvünk II (1930), 98 kk., valamint az Ethnographia és a Néprajzi Értesítő számos jogtörténeti vonatkozású adatközlését].

Az erdélyi viszonyokra vonatkozó gyér irodalomból különösképen haszonnal járt Jakó Zsigmond [A gyalui vártartomány urbáriumai, Kvár, 1944. L. még Biró Vencel, Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében, Kvár, 1945] munkájának az áttanulmányozása; ez az erdélyi birtokviszonyok újkori alakulására is nélkülözhetetlen áttekintést tartalmaz.

Az egyes községek, illetőleg a faluközség multjára — a történeti, jogi és néprajzi irodalomban található adatok mellett — a leggazdagabb források a székely falutörvények.

A Székely Oklevéltár IV, V, VI és VII. kötetében található: az udvarhelymegyei Szentmihály (1663), Gyergyóújfalu (1581), Csíkszentmihály megyéje (1622–1639), Csíkszenttamás (1667 és 1676), valamint Szemerja (1727) falutörvénye. — Barabás Samu Székely Oklevéltárában (Bp., 1934) kiadta Zsálan (1581 és 1699), Udvarfalva (1632) és Zágon (1680 körüli) falutörvényeit. — Az erdészeti Oklevéltár I és II. kötetében (szerk. Tagányi Károly) főleg az erdő-gazdaságra vonatkozó falutörvény cikkek vannak a csíki Negyedfelmegye (1620), Sepsiszentgyörgy (1694 és 1747), Nagybacon (1748), Bodos (1774), Középafta (1775), Barót (1775) és Szárazajta (1775) helységeiből. — A Corpus Statutorum [Corpus Statutorum Hungariae Municipium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye (Szerk. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) Bp., 1885 I. köt.] az erdélyi vármegyék falutörténeti szempontból is igen értékes és kiaknázatlan statútumai mellett közöl falurendtartásokat is: Peselnek (1715 és 1749), Szaecsa (1717) és Karatna (1739, 1748 és 1756) községből. — Szádeczky Lajos (i. m.) Kőröspatak (1640 és 1666) és Csehőtfalva

(1649 és 1666) törvényeit közli. — A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle III, V és VIII. évfolyamában a rettegő nemesek (1652), a locsmándi uradalmi falvak (1731) és a forrói jobbágyok rendtartását (1601) adták ki. Ugyanott ezeken kívül igen sok hegyközségi és nemesi közbirtokossági szabályozást is találunk. A Történelmi Tárban 1905-ben THURY ETELE »Az Óvárhoz tartozó városok és falvakban levő bírák és községek rendtartása 1635-ből« címen közölt az előbbiekhöz hasonló írásos szokásjogi szabályozást.

Az itt közölt falutörvények kiadását indokolja ÁRVAY JÓZSEFnek az a szíves szóbeli közlése is, amely szerint a Székely Nemzeti Múzeum levéltárában régebben harmincegy székely falutörvény volt összegyűjtve, ezekből azonban harmincöt 1945 márciusában Zalaegerszegen a múzeum elszállított anyagával együtt megsemmisült. A megmaradtakra a múzeum levéltárában végzett munkám során BOGÁTS DÉNES volt szíves felhívni figyelmemet. Miután lemásolásukra már nem volt időm, e feladatot lekötő előzékenységgel ÁRVAY JÓZSEF végezte el. Szívességeért fogadja ezúton is hálás köszönetemet.

A dolgozat elkészítése után Háromszék és Udvarhely megye egyes községeiben voltam adatgyűjtő-úton. Munkám során szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy a székely falvakban, legalább is a XVIII—XIX. században általános volt a falusi jegyzőkönyvek, törvénykönyvek vezetése. A napjainkig megmaradt források legutóbb a háborús idők következtében igen sok helyen elpusztultak, de sikerült két faluban a XVIII. század közepétől vezetett jegyzőkönyveket találnom és meggyőződnöm arról, hogy a Székely Nemzeti Múzeum is őriz néhány, főleg mezővárosi jegyzőkönyvet. Ezek a források lehetővé teszik majd a falutörvényekbe foglalt szokásjogi normák valóságos érvényesülésének ellenőrzését és a székely népi élet újkori viszonyainak újabb gazdag források alapján való tanulmányozását.

Kelteleurópai
Történettud. Int.
Budapest